

Медиа Цэнтр літаратуры
Архіў Нацыянальнага гісторыка-філалагічнага музея
Фонд 1/21 архіў JL13

- I -

ПАМ'ЯЦІ МЕРТВАЙ МОВЫ
эсэ

Есьць паданьне в'якоу, што разбурыць калісь
Вавілонскую вежу Адам...
І няумольна сальюпа мовы зямлі
У адну, няродную нам.
І мая безвыходна п'ойдзе у змрок,
У атрутні, як вечнасьць, цень,
Трапяткая і с'іняя, як васілёк,
Гарачая, як прамень...

Ул. Караткевіч.

Есьць рэчы, дарагія і неабходныя толькі мне. Альбо - толькі табе.
Гэта рэчы інтымныя. Напрыклад, ліст ці дзённік. Ці фотаздымак жан-
чыні з дзіцёнкам, які выцягнулі з нагруднай кішэні забітага салда-
та. Ужо глядзець на такі здымак - блузньнерства.
Свая мова - інтымная рэч нацыі, дарагая і неабходная толькі ёй. Без
інтымнага /таемнага/ і чалавек і нацыя - назва, абалонка, напхатая
немаведама чым, танькі не сабою.
Самае цікавае у чалавеку - неразгаданае. Сакрэцік. Ніколі не заці-
кавіць чалавек, якога спазнаў і вычарпаў за раз і да канца. Да дна.
Таёмнае у чалавеку - невечэрняе, ягоны космас.
Іно ніколі не здраджвае. Здрадзяць грошы, кабета, сябрук, - але не
мова. Ёй няма дзелі каго здраджаць.
Таёмнае бароняць да канца. Сьлепа і безаглядна. Ні перад кім і чым
ня спыніцца наш ягчэ жывы салдацік, калі у яго выкрадуць здымак жов-
кі і дачкі і стануць шумна ды па-салдацку язычліва "абмяркоўваць".
Параўнай, калі б выкраві грошы.
Адбярнуць грошы - можна вярнуць. А не, дык урэшце як-небудзь. Адбяр-
нуць хлеб - знойдзем бульбу. Таму, хто адабраў, - рэальны набытак і
карысьць - грошы і хлеб. Адбярнуць радзіму і волю - ці упершыню?..
А яму - палітычныя фішкі, танная рабсідла, тэрыторыя, - выгада. Ува
ўсіх выпадках пакрыўдзаны пачынае сваё змаганьне галавой, мазгамі.
Ён дапускае кампрамісы.
З мовай інакш. Бо таму, хто адабраў, не нясе яна карысьці. Ён ня
выкарыстае яе, ня стане на ёй гаварыць. Яму важна адабраць. Сам пра-
цэс - за кошт чужога узвысіць сваё. А сама мова яму не патрэбна гэ-
таксама, як ня трэба той здымак салдацкай удавы з сіроткам. Ён насъ-
мяецца і выкіне здымак.
І, памітаеш, калі наш салдацік кінуўся да рагатуноу, ён ня думаў маз-
гамі. Ён сэрцам кідаўся. Калі закружылася годнасьць - кампрамісы неда-

рэчы. Гэтую аксіёму прызнаюць уся сусьветная гісторыя і прыгожае пісьменства, нормы міжнароднага жыцця і крымінальныя кодэксы. Толькі мы для нас адносна сваёй мовы яна засталася недаказанай тэарэмай.

* * *

Стародзедзіямі адбіралі у нас мову. То цалкам, то па сказе, па слоў, па гуку. Не, мы не аддалі яе. Але мы дапусцілі думку, што можам аддаць. Дапусцілі, дапускалі і звыкліся. Таемнае перастала быць таемным. Запрашавалі галовы, мазгі, сталі магчымымі кампрамісы. Мы ужо мянялі сваё - на мовы моцных - рымлянаў, палякаў, рускіх. Апраудваліся пры гэтым перад сабой і іншымі, і самі пачыналі верыць у сваё выдуманнае апрауданьні.

Уяві, як наш салдацік дапусціў думку, што жонка ягоная сьпіць з іншым. Дапусціў, дапускаў і - звыкся. А аднойчы пераглядаў кішэні, выпягнуў здымак, паузіраўся і не без шкадаваньня кінуў яго у дарожную калюгу...

Зразумела, што гэтага ніхто не заўважыў, бо ён таемнае выкінуў. Што адбылося? Што зьмянілася? А вось што.

Неяк на прывале ужо ён заўважыў, што з кішэні таварыша тырчыць бялюткі ражок здымак, ужо ён імкліва выхапіў фатаграфію і, зьвяртаючыся сябе увагу астатніх, гучна сказаў:

- Смотри-ка, а у Івана бабёха-то нічога. Вот бы такую да где-то в клубе, да в уголочке... поприжать! - і зарагатаў.

* * *

У таемнага цана або адна - жыццё, або ніякай. Ня стоміўся цягнуцца за золата, за хлеб, за волю... За мову - надакучыла.

Як усе пакідаюць золата - і ты кінеш. Не у цане, значыць, золата. Як усе прайдуць на рыс - і ты кінеш бульбу. Пажыўнейшы, выходзіць, рыс. Як усе зьміраюцца з няволяй - і ты зьмірышся, затоішся. Але як нехта плоне на мову тваю - ён са сваёй застаецца, а ты? А ты падумаеш: "Не у цане мая мова, ягоная у цане". Хто ж ён такі, што раздае фатаграфіі сваёй жонкі /"Смотри, какая моя. Куда уж вашим!"/? І хто такі ты, салдат, які ягоную жонку ды сабе - да грудзей, да сэрца? /"Красивая у тебя жена, хороший снимок. Подари, а?.."/.

Ён інтымнае раздаў, раскрыў. І цяпер якое яно для яго інтымнае? Ён сказаў табе:

- Выбрось свой язык недоразвитый. Мой бери - говори, чигирикай!

А ты:

- Так научи, брат, научи по-людски-то говорить... Ри-ба...

✂ ✂ ✂

Неяк, служачы у войску, я стаю пытацца у сяброў-салдат лабавым пытаньнем: "Хто ты?" Эстонец кінуў мне Ідучы: "Эстонец". Кіргіз сьмеўся: "Кіргіз". Некалькі рускіх хлопцаў адказалі: "Человек", а мой зямляк цалкам сур'ёзна сказаў: "Сяржант"...

Чалавек - лісьцік свайго вялікага дрэва... Дзе ж тваё дрэва, чалавек? Учора ты - школьнік, сёньня - сяржант, заўтра - сьлесар ці журналіст, пазаўтра - труп. Дзе тваё дрэва?

✂ ✂ ✂

Напэўна, многім маім землякам няма чаго адказаць сабе на пытаньне: што толькі маё, таёмнае. Такія людзі пазьбягаюць адкрыта глядзець у бяздоннае страшнае неба і суадносіць сваё зямное існаваньне з космасам. Бо што яны ў космасе? Пыл на пыліцы. Ім няма чаго проціставіць гэтаму космасу, у іх няма свайго космасу, няма тылу. Бо, выходзіць, апошні і самы надзейны тыл чалавека ў гэтым процістаяньні - яго таёмнае, тое адзінае, што ніколі-ніколі не здрадзіць. Для нас гэта - свая мова. А калі ты пазычыў мову ў суседа - гэта ўжо не таёмнае, не безабароннае /ёсьць каму і без цябе бараніць/, а значыць, і не самае надзейнае тваё апірышча, тыл. Ня твой тыл. ... Памятаеш, як ён, малы, бег за сваёй матуляй і, трымаючыся за крысо, хныкаў: "Ма-ма". А ты паазіраўся і свае маткі не убачышы, пабег поруч з ім і таксама: "Ма-ма"...

Калі кажуць, што у сваёй хаце і мышы за гаспадара - не пра цябе гэта. Бо што табе з суседскай бакоўкі твая мышы?! Сусед ня гоніць /"Располагайся, всем хватит"/ і ляжы, душа, на чужым тапчане. А там, дома, - пустая хата: ня палена, ня мецена, як пад'есьці, дык гатаваць трэба, а гародчык зарос, а жывёла паздыхала, а весь і дах пацек, а ўжо і праваліўся, і вяццы падгілі... Ну і чорт с ним со всем! Стніёт - не сгорит! Поздно...

✂ ✂ ✂

Нам позна. Нам на варшаўскім сейме 1697 года ўжо позна было. Але нашчадкі нашыя ня скажуць нам "дзякуй". Альбо таму, што слова гэтага ніхто ўжо ня успомніць, альбо таму, што нічога свайго мы ім не перадалі, не пакінулі. Адно пазычанае. Такая "спадчына". Прыслухайцеся. Чуеце голас нашага далёкага праўнука, што прабіваецца

- 4 -

да нас з далёкае будучыні? Чуеце?

"Вы, якія першымі стаіце у чарзе на Інтэрнацыянал! Вы ж нічога з сабой не прынесьлі і нічога у той Інтэрнацыянал не дасьце. Дык можа вы прыйшлі браць?! Але тут ня крама, мяшчане!

Прышлі беларусы - "самыя сыціплян" - БРАЦЬ!

Пустыя, нікчэмныя, лішні на гэтай зямлі людзі."

/.../